

<https://doi.org/10.30546/670832.2026.013.1007>

RƏQƏMSAL İQTİSADİYYATIN TRANSFORMASIYASINDA METAVERSE TEKNOLOGİYALARI VƏ KİBERTƏHLÜKƏSİZLİK RİSKLƏRİNİN İDARƏ OLUNMASI

Dos. i.ü.f.d. Mehriban Hüseynova,

huseynova.mehriban.89@gmail.com

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Emiliya Şahverənova

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

Xülasə: Rəqəmsal iqtisadiyyat XXI əsrin ən mühüm inkişaf istiqamətlərindən biri kimi formalaşmışdır. İnformasiya və kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) sürətli inkişafı iqtisadi sistemlərin strukturunu köklü şəkildə dəyişmiş, ənənəvi iqtisadi modellərdən rəqəmsal və platforma əsaslı iqtisadiyyata keçidi sürətləndirmişdir. Bu transformasiyanın ən innovativ mərhələlərindən biri Metaverse texnologiyalarının meydana çıxmasıdır.

Metaverse yalnız virtual reallıq konsepsiyası deyil, həm də iqtisadi fəaliyyətin yeni formasıdır. Bu mühitdə istifadəçilər rəqəmsal aktivlər yaradır, alır, satır və iqtisadi davranış nümayiş etdirirlər. Bununla yanaşı, bu platformaların genişlənməsi kibertəhlükəsizlik risklərini də artırır. Məlumatların qorunması, rəqəmsal identiklik, maliyyə əməliyyatlarının təhlükəsizliyi və sistemlərin etibarlılığı əsas problemlərdən birinə çevrilmişdir.

Məqalənin məqsədi Metaverse texnologiyalarının rəqəmsal iqtisadiyyata təsirini təhlil etmək, kibertəhlükəsizlik risklərini qiymətləndirmək və bu risklərin idarə olunması üçün iqtisadi model formalaşdırmaqdır.

Açar sözlər: Rəqəmsal iqtisadiyyat, Metaverse, kibertəhlükəsizlik, rəqəmsal transformasiya, virtual iqtisadiyyat, rəqəmsal aktivlər, blockchain, süni intellekt.

Giriş

Rəqəmsal iqtisadiyyat iqtisadi fəaliyyətlərin rəqəmsal texnologiyalar vasitəsilə həyata keçirildiyi müasir iqtisadi sistemdir. Elektron ticarət, bulud texnologiyaları, süni intellekt, Big Data analitikası və blockchain texnologiyası bu sistemin əsas komponentlərini təşkil edir.

Son illərdə iqtisadi transformasiya üç əsas mərhələdən keçmişdir:

1. **Elektronlaşma mərhələsi** – ənənəvi biznes proseslərinin rəqəmsallaşdırılması;
2. **Platforma iqtisadiyyatı mərhələsi** – Amazon, Uber və digər platformaların yaranması;
3. **Metaverse və immersiv iqtisadiyyat mərhələsi** – virtual iqtisadi mühitlərin formalaşması.

Bu transformasiya nəticəsində iqtisadi fəaliyyət yalnız fiziki mühitlə məhdudlaşmış, virtual məkanlarda da iqtisadi dəyər yaradılır. NFT-lər, virtual daşınmaz əmlak və avatar əsaslı xidmətlər yeni iqtisadi sektorların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Metaverse texnologiyalarının iqtisadi mahiyyəti

Metaverse real və virtual dünyanın inteqrasiyası əsasında formalaşan rəqəmsal ekosistemdir. Bu mühitdə istifadəçilər avatarlar vasitəsilə qarşılıqlı əlaqədə olur, iqtisadi əməliyyatlar aparır və sosial fəaliyyət göstərirlər.

Metaverse-in əsas iqtisadi xüsusiyyətləri

- Virtual bazarların yaranması;
- Rəqəmsal aktivlərin iqtisadi dəyər qazanması;
- Yeni biznes modellərinin formalaşması;
- Virtual əmək bazarının inkişafı;
- İnteraktiv istehlak modelinin yaranması.

Şirkətlər artıq Metaverse platformalarında fəaliyyət göstərərək yeni marketing strategiyaları tətbiq edirlər. Brendlər virtual mağazalar yaradır, məhsullarını 3D formatda təqdim edir və istifadəçilərlə interaktiv əlaqə qururlar.

Metaverse mühitində kibertəhlükəsizlik riskləri

Metaverse platformalarının genişlənməsi ilə kibertəhlükəsizlik problemləri daha mürəkkəb xarakter almışdır. İstifadəçi məlumatları, rəqəmsal aktivlər və maliyyə əməliyyatları yüksək risk altındadır.

Əsas kibertəhlükəsizlik riskləri

Risk növü	Təsviri	İqtisadi təsiri
Şəxsi məlumatların oğurlanması	İstifadəçi məlumatlarının ələ keçirilməsi	Maliyyə itkiləri və etibar azalması
Rəqəmsal identikliyin saxtalaşdırılması	Avatar və hesabların oğurlanması	Platforma təhlükəsizliyinin zəifləməsi
Fişinq hücumları	Saxta keçidlər və mesajlar	Maliyyə fırıldaqları
Smart kontrakt zəiflikləri	Blockchain əsaslı boşluqlar	Aktiv itkisi
Platforma hücumları	Server və sistem hücumları	Əməliyyat dayanması

Metaverse mühitində istifadəçi davranış məlumatları yüksək həssaslığa malikdir. Bu məlumatların qorunmaması həm iqtisadi, həm də hüquqi problemlərə səbəb olur.

Kibertəhlükəsizlik risklərinin idarə olunması mexanizmləri

Rəqəmsal iqtisadiyyatın dayanıqlığını təmin etmək üçün effektiv kibertəhlükəsizlik strategiyaları tətbiq olunmalıdır.

Əsas idarəetmə mexanizmləri

1. Şifrələmə texnologiyaları
Məlumatların qorunması üçün müasir kriptografik alqoritmlərdən istifadə olunur.
2. Çoxfaktorlu autentifikasiya
İstifadəçi identifikasiyasını gücləndirərək icazəsiz girişlərin qarşısını alır.
3. Süni intellekt əsaslı təhlükəsizlik sistemləri
AI texnologiyaları real vaxt rejimində hücumları müəyyən edir və avtomatik müdaxilə edir.
4. Risk monitorinqi
Şəbəkə fəaliyyətləri davamlı izlənilir və anomaliyalar vaxtında aşkarlanır.
5. Kibertəhlükəsizlik təlimləri
İnsan faktoru risklərin əsas mənbələrindən biri olduğu üçün maarifləndirmə vacibdir.

Statistik göstəricilər və analiz

Cədvəl 1. Qlobal rəqəmsal iqtisadiyyatın inkişaf göstəriciləri

Göstərici	2020	2023	2025 (proqnoz)
Qlobal rəqəmsal iqtisadiyyatın həcmi (trln)	11.5	16.2	20.8
Metaverse bazarının həcmi (mlrd \$)	47	120	280
Kibercinayət nəticəsində qlobal itkilər (trln)	1.0	6.0	10.5
VR/AR istifadəçi sayı (mln nəfər)	171	402	680

Statistik təhlil

Aparılan təhlillər göstərir ki, Metaverse iqtisadiyyatının genişlənməsi ilə paralel olaraq kibertəhlükəsizlik riskləri də artmaqdadır. 2025-ci ilə qədər kibercinayətlərin qlobal iqtisadiyyata vurduğu ziyanın 10 trilyon dolları keçəcəyi proqnozlaşdırılır.

İqtisadi-riyazi modelin qurulması

Metaverse iqtisadiyyatında kibertəhlükəsizlik risklərinin iqtisadi təsirini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı model təklif olunur:

Model

$$[E = (U \times T \times V) - C]$$

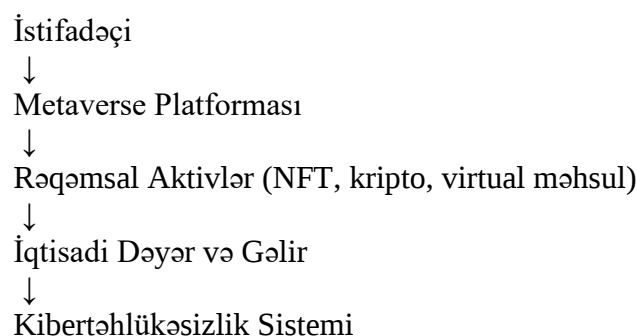
Burada:

- **E** – iqtisadi fayda;
- **U** – istifadəçi sayı;
- **T** – tranzaksiyaların həcmi;
- **V** – virtual aktivlərin dəyəri;
- **C** – kibertəhlükəsizlik xərcləri.

Modelin izahı

Model göstərir ki, Metaverse iqtisadiyyatında gəlirin artması istifadəçi sayının, tranzaksiyaların və rəqəmsal aktivlərin dəyərinin yüksəlməsi ilə bağlıdır. Lakin kibertəhlükəsizlik xərclərinin artması ümumi iqtisadi faydanı azalda bilər.

Modelin funksional strukturu

Modelin əsas nəticələri

- Metaverse yeni rəqəmsal bazar mühiti yaradır;
- Virtual aktivlər iqtisadi dəyərin əsas mənbəyinə çevrilir;
- Kibertəhlükəsizlik iqtisadi dayanıqlığın əsas şərtidir;
- Platforma iqtisadiyyatı əsas idarəedici struktur kimi çıxış edir.

Elmi yenilik

Məqalənin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Metaverse iqtisadiyyatının kibertəhlükəsizlik baxımından kompleks təhlili aparılmışdır;
- Rəqəmsal aktivlərin iqtisadi təsiri qiymətləndirilmişdir;
- Kibertəhlükəsizlik risklərinin idarə olunması üçün iqtisadi-riyazi model təqdim olunmuşdur;
- Metaverse platformalarında dayanıqlı inkişaf üçün təhlükəsizlik mexanizmləri sistemləşdirilmişdir.

Nəticə

Metaverse texnologiyaları rəqəmsal iqtisadiyyatın yeni inkişaf mərhələsini formalaşdırır və iqtisadi fəaliyyətin virtual mühitə keçidini sürətləndirir. Bu transformasiya yeni biznes imkanları yaratmaqla yanaşı, kibertəhlükəsizlik risklərini də artırır.

Aparılmış təhlillər göstərir ki, rəqəmsal iqtisadiyyatın dayanıqlılığı birbaşa kibertəhlükəsizlik sistemlərinin effektivliyindən asılıdır. Şifrələmə texnologiyaları, süni intellekt əsaslı müdafiə sistemləri və risk idarəetmə mexanizmləri bu sahədə əsas rol oynayır.

Gələcəkdə Metaverse iqtisadiyyatı daha da genişlənəcək və yeni biznes modelləri formalaşacaqdır. Lakin bu inkişafın davamlı və təhlükəsiz olması üçün beynəlxalq əməkdaşlıq, hüquqi tənzimləmə və rəqəmsal etimad mexanizmləri vacib şərt olaraq qalacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). *Blockchain Revolution*. Penguin Random House.
2. Narayanan, A., et al. (2016). *Bitcoin and Cryptocurrency Technologies*. Princeton University Press.
3. Dwivedi, Y. K., et al. (2022). "Metaverse beyond the hype". *International Journal of Information Management*.
4. World Economic Forum (2023). *Global Cybersecurity Outlook Report*.
5. OECD (2020). *Digital Economy Outlook*.
6. IBM Security (2023). *Cost of a Data Breach Report*.
7. Schwab, K. (2016). *The Fourth Industrial Revolution*. World Economic Forum.
8. Cohen, B. (2021). *The Metaverse and Digital Transformation*.
9. Meta Platforms Inc. (2022). *Metaverse Policy and Technology Overview*.
10. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The Second Machine Age*.

ТЕХНОЛОГИИ МЕТАВСЕЛЕННОЙ И УПРАВЛЕНИЕ РИСКАМИ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Мехрибан Гусейнова, Эмилия Шахверанова

РЕЗЮМЕ

Цифровая экономика сформировалась как одно из важнейших направлений развития XXI века. Стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) коренным образом изменило структуру экономических систем, ускорив переход от традиционных экономических моделей к цифровой и

платформенной экономике. Одним из наиболее инновационных этапов данной трансформации стало появление технологий Metaverse.

Metaverse представляет собой не только концепцию виртуальной реальности, но и новую форму экономической деятельности. В данной среде пользователи создают, приобретают и продают цифровые активы, а также осуществляют полноценное экономическое взаимодействие. Одновременно расширение этих платформ повышает риски кибербезопасности. Защита данных, цифровая идентичность, безопасность финансовых операций и надежность систем становятся одними из ключевых проблем современного цифрового пространства.

Цель статьи заключается в анализе влияния технологий Metaverse на цифровую экономику, оценке рисков кибербезопасности и формировании модели управления данными рисками.

Ключевые слова: цифровая экономика, Metaverse, кибербезопасность, цифровая трансформация, виртуальная экономика, цифровые активы, blockchain, искусственный интеллект.

METaverse TECHNOLOGIES AND CYBERSECURITY RISKS MANAGEMENT IN THE TRANSFORMATION OF THE DIGITAL ECONOMY

Mehriban Huseynova, Emiliya Shahveranova

ABSTRACT

The digital economy has emerged as one of the most important development trends of the 21st century. The rapid advancement of Information and Communication Technologies (ICT) has fundamentally transformed the structure of economic systems, accelerating the transition from traditional economic models to digital and platform-based economies. One of the most innovative stages of this transformation is the emergence of Metaverse technologies.

The Metaverse represents not only a concept of virtual reality but also a new form of economic activity. In this environment, users create, purchase, and sell digital assets while engaging in full-scale economic interactions. At the same time, the expansion of these platforms increases cybersecurity risks. Data protection, digital identity, financial transaction security, and system reliability have become some of the key challenges of the modern digital environment.

The purpose of this article is to analyze the impact of Metaverse technologies on the digital economy, evaluate cybersecurity risks, and develop a model for managing these risks.

Keywords: digital economy, Metaverse, cybersecurity, digital transformation, virtual economy, digital assets, blockchain, artificial intelligence.

Redaksiyaya daxilolma: 27.05.2026

Çapa qəbul olunma: 30.06.2026

